

PREDHOVOR

Kniha Za tajomstvom ríše Chetitov vošla do slovenskej literatúry faktu na začiatku šesťdesiatych rokov 20. storočia a posunula latku písania o dejinách minimálne o dva či viac stupienkov vyššie. Zamarovského povzniesla do pozície klasika, lebo z Chetitov poodhalil masku záhadnosti, doslova ich podal širokej verejnosti, a to tak, že človek si nemohol byť pri čítaní istý, či drží v rukách dobrodružný román, alebo dejiny dávneho národa. Svojím obvyklým spôsobom sa autor rozpisal nielen o civilizácii Chetitov, ale v slede príbehov jej objaviteľov naznačil moderný príbeh prepájajúci minulosť so súčasnosťou, vedu s literárnym pôžitkom.

Chetiti vytvorili veľkú ríšu, mnoho ráz zasiahli do dejín Predného východu, zničili Babylon, rozšírili churritské znalosti, zvädzali vyrovnané boje s Egypťanmi. Egypťskí faraóni považovali chetitských vládcov za rovnocenných, Chetiti priniesli svoje vlastné klinopisné písmo a kultúrne sa vyrovnávali najrozvinutejším oblastiam dobového sveta. V chetitských mestách bolo počť viacero jazykov, schádzali sa v nich kupci z ďalekých oblastí a Chetiti ovplyvňovali stáročia vývoj v celej Malej Ázii, Sýrii, severnej Mezopotámii a Levante. Zamarovský vniesol ako prvý túto vyspelú a významnú civilizáciu do vtedajšieho československého čitateľského prostredia a dodnes z neho nevyšla. Nijaká iná práca ju v slovenskej tvorbe nenahradila a dodnes predstavuje prvú voľbu čitateľov, ktorí sa chcú niečo bližšie o Chetitoch dozvedieť.

Od prvého vydania práce prešlo takmer šesťdesiat rokov a chetitológia odvtedy priniesla nové poznatky, ale kniha ani tak nezostala faktograficky úplne pozadu, lebo Zamarovský opravoval každé ďalšie vydanie o najnovšie fakty a naprával chyby. A aj keď má dnes posledné vydanie za sebou už devätnásť rokov a tie zostali v knihe odborne nerefektované, svojím jazykom a výrečnosťou ohromuje a človeku dáva pocit dotyku s dávno zapadnutou civilizáciou, aký by ťažko získal z najnovších vedeckých prác. Navyše, veľkú časť knihy tvorí dobrodružstvo moderného bádania vo svete Chetitov a tieto pasáže zostávajú a do veľkej miery vždy zostanú aktuálne.

Posledné, čo azda treba ku knihe povedať, je: „Vďaka Vám, majster Zamarovský!“ . Ved' jeho dielo tvorí dodnes vysoký štandard literatúry faktu a stále posúva hranice literárneho vyjadrenia.

Michal Habaj

BRONZOVÁ DOSKA NAPÍSANÁ CHETITSKÝM KLINOVÝM PÍSMOM (Z ROKU 1235 PRED N. L.),
ZMLUVU UZAVREL CHETITSKÝ KRÁĽ TUDHALIYA IV.
A KURUNTA, KRÁĽ TARHUNTASSA

ÚVOD

Ďaleko za obzorom gréckych dejín leží ríša Chetitov, najtajomnejšia ríša staroveku, mŕtva dávno predtým, než sa zrodil náš kalendár. A nielen mŕtva, donedávna aj celkom zabudnutá – viac ako bájoslovná Atlantída!

Táto kniha je históriou jej objavenia. Jej hrdinovia sú nevšední muži: cestovatelia, ktorí prenikajú neprebádanými krajinami do miest, čo nie sú zaznamenané na žiadnej mape, archeológovia, ktorí zostupujú do hĺbok tisícročí a vynášajú na svetlo dňa pamiatky kultúry, o ktorej nemalo ľudstvo tušenia, učitelia v tichých pracovniach univerzít, čo riešia problémy, proti ktorým sú najspletitejšie záhady detektívok detskou hračkou: ako sa čítajú neznáme písma v neznámych jazykoch... Budeme ich sledovať pri ich výskumných výpravách i pri poradách s vlastným rozumom, pri blúdení v húštinách omylov i neľahkom stúpaní na vrchol úspechu, z ktorého sa im naskytol najprekvapivejší pohľad na doslovne nový starý svet – pohľad taký neočakávaný, že sami neverili vlastným očiam.

Je pre nás osobitným potešením – a neváhame povedať: oprávneným zdrojom hrdosti –, že na veľkom diele objavenia Chetitov, na ktorom sa zúčastnili bádatelia a učitelia mnohých národov, má veľký podiel československá veda. Práve český učenec Bedřich Hrozný strhol rúcho tajomstva z ich jazyka, rozlúštil ho – a tým umožnil vysvetliť ich pôvod, ich dejiny, hospodárske a politické zriadenie, literárne pamiatky. Veľkosť a záslužnosť jeho priekopníckeho činu bezvýhradne uznávajú vedci všetkých svetadielov a svetonáborov. Už to by bolo iste dostatočným dôvodom, aby sme si pripomenuli jeho život a dielo – aj keby nás nelákalo to, že patril medzi mužov, ktorí svojou prácou napísali jedno z najvzrušujúcejších dobrodružstiev na ceste ľudského poznania.

Ak majú dejiny objavenia Chetitov a osudy ich objaviteľov priam románový charakter, nemám na tom ako autor tejto knihy nijakú zásluhu. Nič si v nej nevymýšľam: je prácou opisujúcou fakty a jej románové prvky vytvoril sám život. Obmedzujem sa len na ich výber a usporiadanie do dramatického sledu, v ktorom splýva bádateľská práca so životnými príbehmi učencov v jednotný celok.

Prínos jednotlivých vedcov sa snažím hodnotiť objektívne, a ak venujem viac miesta Bedřichovi Hroznému, zodpovedá to jeho významu v dejinách chetitológie a tomu, že táto kniha je súčasne jeho životopisom.

Ak je v tejto práci pomerne mnoho citátov, je to úmyselné. Všade, kde môžem, nechávam hovoriť priamo mužov, ktorí veľký román o objavení Chetitov a vzkriesení ich reči svojím životným dielom napísali. Robím tak nielen preto, že sú najkompetentnejší, ale i preto, že ich slová sú zvyčajne poukryvané v ťažko prístupných odborných publikáciách. Pritom sa však nevyhýbam vlastnému stanovisku a čitateľ vždy bezpečne pozná, kde ide o všeobecne uznávané poznatky vedy, kde o osobné názory jednotlivých učencov, a za čo nesiem zodpovednosť sám.

Pri písaní tejto knihy som nemal vedecké ambície: nie je knihou pre vedcov, ale pre čitateľov. Napriek tomu, že nemá presahovať rámec oddychového čítania – aj keď miestami náročnejšieho – je knihou vedecky podloženou. Ak v nej nie sú podstatné vecné chyby, ďakujem za to predovšetkým dvom vedeckým pracovníkom, ktorí zdedili pracovňu Bedřicha Hrozného na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity: prof. Dr. Luborovi Matoušovi, ktorý pokračoval v Hrozného asýriologických štúdiách, a doc. Dr. Vladimírovi Součkovi, ktorý sa venoval otázkam chetitologickým.

Obidvaja mi poskytli cenné rady, pomohli mi pri zaobstarávaní literatúry a prečítali mi rukopis. Za zhodnotenie životného diela Bedřicha Hrozného z hľadiska novších pokrokov chetitológie ďakujem prof. Dr. H. Th. Bossertovi z univerzity v Istanbuli, ktorý mi veľmi ochotne vyšiel v ústrety pri všetkých mojich otázkach. Poďakovanie musím vysloviť i C. W. Ceramovi z Woodstocku N. Y., pretože mi zaslaním svojej práce o výskumoch v ríši Chetitov poskytol informácie, ku ktorým som ináč nemal prístup. Vďakou som zaviazaný aj dcéram profesora Hrozného, Vlaste Šestákovej-Hroznej a Olge Hroznej, lebo mi dali k dispozícii rodinnú korešpondenciu, fotografický materiál, rukopisnú pozostalosť atď. a upozornili ma na mnohé detaily zo života Bedřicha Hrozného známe iba im.

CHETITSKÁ VÁZA S RELIÉFNymi
VÝJAVMI ZOBRAZUJÚCIMI
POSVÁTNY SVADOBNÝ OBRAD

MAPA STAROVEKEJ CHETITSKEJ RÍŠE S VYZNAČENÝMI SFÉRAMI VPLYVU

Prvé slovenské vydanie tejto knihy vyšlo roku 1963. Od tých čias nedošlo síce v chetitológii k prevratným objavom, no jej poznatky predsa len pokročili. Našli sa nové tabuľky, iné vyšli v nových prekladoch, spresnili sa niektoré dátumy; pokročili aj príbuzné vedné odbory. Text knihy som preto pre druhé vydanie roku 1974 zrevidoval a miestami upravil. Menšie zmeny som urobil aj pri výbere ilustrácií a doplnil som prehľad literatúry.

Po tridsiatich rokoch, ktoré uplynuli od druhého vydania tejto knihy, sa v nej tiež nemuselo nič podstatné meniť alebo upravovať. Stačili menšie korektúry a doplnky, rozšírenie prehľadu literatúry a doplnenie novými fotografiami a príťažlivým dizajnom, ktorý nesporne pridal tejto cennej knihe na zaujímavosti a trvalej hodnote.

August 2003

V. Ivanenko

I

NÁROD
V PREPADLISKU
DEJÍN

1

OBJAVENIE CHETITOV

Ked' na jeseň 1880 predniesol oxfordský profesor Archibald Henry Sayce v londýnskej Biblickej spoločnosti prednášku Chetiti v Malej Ázii, vzbudil senzáciu prvej triedy. Netvrdil v nej totiž nič menšie ako to, že na území dnešného Turecka a severnej Sýrie existoval pred tridsiatimi či štyridsiatimi storočiami veľký a mocný národ, na ktorý historici akosi zabudli. Nielen moderní – dokonca už grécki a rímski!

Seriózna i menej seriózna tlač o takýchto prednáškach zvyčajne nereferuje, zrazu však prirovnávala Saycea k Layardovi, ktorý vykopal spod nánosov tisícročí Ninive, biblický „pelech lotrovský“ a súčasne „najhonosnejšie medzi kráľovstvami“, alebo k Schliemannovi, ktorý vykopal pred očami užasnutých súčasníkov homérovskú Tróju. Ba kládla ho nad nich: tu predsa nešlo len o jedno mesto, aj keď hocako slávne, tu išlo o objavenie celého národa!

Senzácia sa však čoskoro zmenila na pochybnosti a pochybnosti na posmech. Nedá sa presne zistiť, kto prvý poctil Saycea málo lichotivým titulom „vynálezca Chetitov“, ale o niekoľko rokov neskôr stálo o ňom v Britskej encyklopédii, ktorá sa o živých vyjadruje zásadne zdržanlivo: „Jeho zásluhy o vedeckú orientalistiku nemožno preceniť.“

Titul „vynálezca Chetitov“ – ak je vôbec oprávnený – mal však skôr dostať írsky misionár William Wright, ktorý uverejnil už dva roky pred Sayceovou prednáškou článok s podobnými tézami v revue Britskej a zahraničnej evanjelickej spoločnosti a roku 1884 knihu s priam bombastickým názvom *The Empire of Hittites*.

Bombastickým sa zdalo totiž už samo označenie chetitského štátu za ríšu, impérium. Niečím takým bola v očiach normálneho Angličana jedine Britská

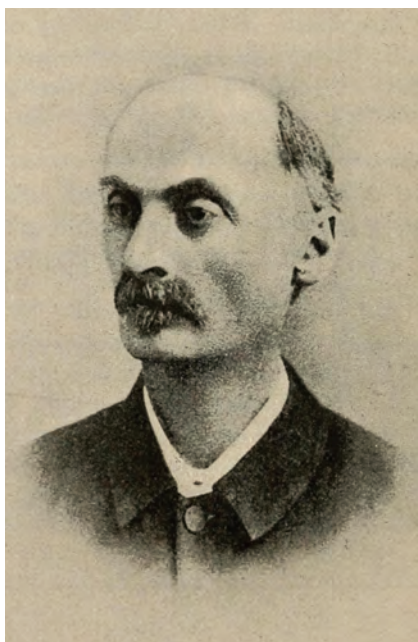
ríša a prípadne cárske Rusko; v histórii azda ešte Napoleonovo Francúzsko, potom habsburská ríša, „nad ktorou slnko nezapadalo“, a plným právom iste Rímska ríša. Označovať však za impérium štátny útvar národa, ktorý zmizol z pamäti ľudstva – ba hádam ani neexistoval –, to bolo viac, ako si vedec mohol dovoliť.

Sayce a Wright mali však pre svoje tvrdenie dobré dôvody. Isteže sa v mnohom mýlili, ale jedna z ich chýb sa neskôr ukázala zvlášť závažnou: význam a úlohu Chetitskej ríše podcenili!

Aby sme pochopili, prečo Chetiti vyvolali koncom devätnásteho storočia v Anglicku – a nielen v Anglicku – takú senzáciu a prečo sa o ich objaviteľoch písalo raz ako o vysoko vážených učencoch a inokedy ako o šarlatánoch, musíme si sprítomniť, čo sa vtedy o Chetitoch vlastne vedelo.

Vedelo sa o nich, samozrejme! Nie síce z kníh historikov ani z učebníc dejepisu, ale z najrozšírenejšej knihy „kresťanského sveta“, z Biblie. A je práve také paradoxné, že zatiaľ čo mnohí brali iné miesta z tejto „knihy kníh“ vážne, jej zmienky o Chetitoch si takmer nevšimli.

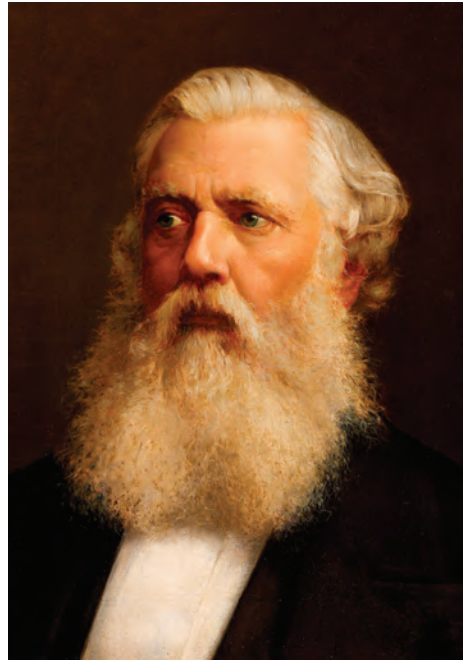
Nebolo to totiž ťažké. V Biblii sa hovorí o Chetitoch poväčšine jedným dychom s celkom bezvýznamnými národmi či kmeňmi. Prvá zmienka o nich je v prvej knihe Mojžišovej (15, 18 – 21) v súvislosti

PROFESOR ARCHIBALD HENRY SAYCE

HEINRICH SCHLIEMANN, OBJAVITEĽ
HOMÉRSKEJ TRÓJE A MYKÉN

AUSTIN LAYARD, OBJAVITEL
BIBLICKÉHO MESTA NINIVE

so „zmluvou medzi Hospodínom a Abrahámom“, čo samo osebe nevzbudzuje u kritického historika prílišnú dôveru. „Tvojmu potomstvu dám túto krajinu od Egyptskej rieky až po veľkú rieku Eufrat; Kenejcov, Kenezejcov, Kadmoncov, Hetejcov, Ferezejcov a Refaimovcov; Amonitov Kanaánčanov, Gergezejčanov a Jebuzejcov.“ Podobne hovorí i kniha Jozue (3, 10): „Po tomto poznáte, že je živý Boh medzi vami a že zničí pred vami Kanaánčanov, Hetejcov, Hevejcov, Ferezejcov, Gergezejčanov, Amorejčanov a Jebuzejcov.“

(Malá poznámka: v hebrejskom origináli stojí Hittim, čo jej prekladatelia do slovenčiny preložili ako *Hetejci*; Kralická Biblia používa výraz *Hetejšťi*, evanjelický preklad znie *Chetejci*. Bedřich Hrozný zaviedol do češtiny výraz *Hethité*; z toho vznikla i slovenská forma *Hetiti*. Dnes používame – v súlade s novšími výsledkami filozofického bádania – v slovenčine výraz *Chetiti*, v češtine *Chetité*. V nemčine sa používa – podľa Lutherovho prekladu Biblie – výraz *Hethiter*, vo francúzštine v náboženských textoch *Héthéens* a vo vedeckých *Hittites*, v angličtine *Hittites*.)

V Biblii je okrem toho niekoľko ďalších zmienok o Chetitoch – napríklad, že kráľ Dávid zviazol manželku Chetita Uriáša (ktorého dal potom zákerne pri-

praviť o život) a že mal s ňou syna, ktorým nebol nikto iný než slávny Šalamún; tento polovičný Chetit tiež trpel na chetitské dámy, lebo Biblia spomína, že medzi jeho sedemsto ženami a tristo súložnicami bolo „mnoho žien hetejských“. Dve správy sú však zvlášť pozoruhodné:

„Roku druhého po odchode z krajiny egyptskej,“ píše sa v štvrtej knihe Mojžišovej (13, 18 – 30), „vyslal Mojžiš na Hospodinov pokyn rozvedku, ktorá mala oznámiť ľudu na púšti Fárane, ako vyzerá tá slávna zaslúbená zem židovská. Po štyridsiatich dňoch vrátili sa prieskumníci so situačnou správou, že ‚krajina naozaj oplýva mliekom a medom‘ a že ‚ľud, čo v krajine býva, je mocný. Mestá sú opevnené a veľmi veľké. V Negebe bývajú Amalekiti, na vrchoch sídlia Hetejci, Jebuzejci a Amorejčania. Pri mori a brehoch Jordánu bývajú zasa Kanaánčania‘.“ Podľa biblickej tradície možno túto správu datovať do druhej polovice 13. storočia pred n. l., lebo „vyslobodenie zo zajatia egyptského“ sa spravidla kladie do čias Ramesseho II. (asi 1290 – 1226 pred n. l.), na ktorého dvore žil vraj Mojžiš a najrôznejšími čarami, ktoré Biblia podrobne opisuje, dokázal prevahu svojho Boha nad bohmi faraóna, takže tým získal pre svoj národ slobodu.

Z tejto správy možno vyvodzovať dve veci: Chetiti bývali na sever od „zasľúbenej krajiny“ Židov, t. j. zhruba dnešného Izraela, a okrem toho bývali tam už pred príchodom Židov z „egyptského zajatia“. Lenže druhá správa, biblickou tradíciou označovaná za staršiu (je však asi zo 6. storočia pred n. l.), vedie nás do „histórie“ omnoho hlbšie, a aj jej „geografické údaje“ sú presnejšie. V prvej knihe Mojžišovej, pri opise pohrebu Abrahámovej manželky Sára, sa výslovne uvádza, že Židia boli „hostia a prišielci“ u Chetitov a že krajina, kde sa praotec Abrahám usadil, patrila od nepamäti, takrečeno od „potopy sveta“ Chetitom; praotec Het bol pritom synom Kanaánovým, ktorého meno si táto krajina zachovala až do historickej doby.

Citujme však doslovne (23, 1 – 20):

„Dní Sárinho života bolo stodvadsaťsedem rokov. Toľko žila Sára. Sára zomrela v Arbe, čiže v Hebrone, v krajine Kanaán. I šiel Abrahám, aby ju oželel a oplakal. Potom Abrahám vstal od svojej mŕtvej a hovoril Hetejcom: Ja som len prišelec a hosť u vás. Prepustíte mi u vás miesto na dedičné pohrebisko, aby som mohol pochovať svoju mŕtvu. Hetejci mu však odpovedali: Počúvaj, pane! Ty si ako Božie knieža medzi nami. V najlepšom našom hrobe môžeš pochovať svoju mŕtvu.“ Abrahám však chcel samostatný hrob, „vstal, hlboko sa poklonil pred obyvateľmi krajiny, pred Hetejcami“ a požiadal Hetejca Efrona, aby mu predal „jaskyňu v Makpele, ktorá je jeho a je na konci jeho pozemku“, čo on tiež urobil, a „tak Abrahám odvážil Efronovi toľko striebra, koľko on pred Hetejcami spomenul: štyristo šekelov striebra podľa bežnej váhy“.

To všetko je iste zaujímavé, ale pripúšťa to – ak chceme veriť Biblii „ako Písmu svätému“ – iba existenciu Chetitov. Nie však smelú tézu o chetitskej veľmoci.